

Jan Amos **Komenský** (28. 3. 1592 jihovýchodní Morava: Uherský Brod nebo menší obec (Nivnice?) v jeho blízkosti – 15. 11. 1670 Amsterdam)

Český protestantský teolog, pedagog a filozof, jedna z největších českých myslitelských osobností všech dob, proslulá i v evropském měřítku.

Jan Amos Komenský se narodil v zámožné rodině, jež byla aktivní v životě **Jednoty bratrské** (nejstarší – a původem české – protestantské církve na světě). Rodina Komenských pocházela ze vsi **Komňa**, ale přestěhovala se do **Uherského Brodu**, kde pak Jan prožil své útlé dětství. V r. 1604 Janovi zemřeli krátce po sobě oba rodiče. Jana se ujala teta, která ho vzala k sobě do **Strážnice**. Bylo rozhodnuto, že Jan se stane **českobratrským kazatelem**. Studoval na kvalitní českobratrské škole v Přerově a přijal druhé jméno *Amos*, náležející jednomu ze starozákonních proroků. Studium se

odrazilo v Janově autorském stylu: preferoval **psaní v češtině**, ale **slohově byl ovlivněn latinou**.

V letech 1611 – 1614 studoval **teologii na protestantských školách v německých státech**, zejména na proslulé univerzitě v **Heidelbergu**. Finančně jej přitom podporoval **Karel starší ze Žerotína**, vzdělaný a zcestovalý českobratrský šlechtic a politik (na jeho panství se nacházely i Kralice se známou tiskárnou Bible kralické). Po návratu na Moravu **Komenský** pracoval jako **českobratrský kazatel i učitel** – především v severomoravském **Fulneku**. Již tehdy začal psát teologické a populárněnaучné texty. Vytvořil si celoživotní touhu napsat sám všeobecnou encyklopedii.

V r. 1618 se Komenský ve Fulneku **oženil s Magdalenou Vizovskou**, s níž pak měl 2 děti. V r. 1620 se postavil **do řad českého stavovského protestantského odboje proti absolutistickým a katolizujícím Habsburkům**; zúčastnil se vítání vzdorokrále Friedricha Falckého.

Když brzy poté (8. 11. 1620) české vojsko utrpělo osudovou porážku v **bitvě na Bílé hoře** před Prahou a Habsburkové zahájili pronásledování povstalců, **Komenský** se uchýlil do **azylu na panství Karla staršího ze Žerotína**. Ten se k povstání nepřipojil, zůstal uchráněn pobělohorské perzekuce a zachránil kralickou tiskárnu: byla přestěhována do **polského města Lešno** (Leszno) v těsné blízkosti hranice s českým Slezskem – Lešno se proměňovalo v **exilové (vyhnanecké) centrum Jednoty bratrské**.

V r. 1622 Komenskému **zemřela manželka Magdalena i obě děti** na mor a o rok později mu v moravském Fulneku shořela jeho osobní knihovna. V této pro něj nanejvýš dramatické době dopsal své **jediné beletristické dílo**, česky psaný alegorický spis *Labyrint světa a ráj srdce* (1623), který se stal pronikavým a dodnes aktuálním portrétem evropské společnosti.

V r. 1624 se Komenský oženil v Brandýse nad Orlicí se svou **druhou manželkou Marií Dorotou Cyrillovou**; z tohoto manželství se pak narodily 4 děti.

Komenského vlastní kresba Labyrintu světa

V r. 1625 na pokyn Jednoty bratrské Komenský odešel do **Lešna**, aby tam zajišťoval **podmínky pro příchod a usazení českých exulantů**. Opakovaně se však ještě vrací do Českého království. V této době poprvé vychází jeho unikátní, precizní a esteticky hodnotná **mapa Moravy**. Až r. 1628 **Komenský opouští s rodinou a přáteli české území natrvalo**: jejich loučení s vlastí – odehrálo se u Žacléře na východním okraji Krkonoš – se stalo jedním z populárních okamžiků českých dějin.

V letech 1629 – 1656 Komenský působil – s přestávkami – jako **učitel na česko-bratrské škole v Lešně**. V r. 1632 zde byl také zvolen za **biskupa Jednoty bratrské** (byl jejím biskupem posledním). Pustil se do **soustavné práce na teoretickém a praktickém zkvalitňování i modernizaci pedagogického působení**.

Od původního záměru **poskytovat efektivní vzdělání dětem z exulantských rodin** se dostal k **vytvoření ucelené soustavy humanistického a demokraticky pojatého vzdělávání pro všechny** (v nevyslovené polemice s elitářským pojetím katolické školské praxe jezuitské) a nakonec svou práci završil **pojetím výchovy a vzdělávání jako nezbytného přiblížení člověka Bohu** – zejména v podmínkách Tricetileté války, v níž viděl **apokalyptický zápas sil dobra a zla před koncem dějin**.

Komenský vytvořil několik učebnic mezinárodní obliby a světového významu. Jsou jimi **Brána jazyků otevřená** (*Janua linguarum reserata*; tematicky řazená učebnice latiny), **Škola na jevišti** (*Schola ludus*; nepřesně, ale populárně překládáno jako **Škola hrou**; o vyučování prostřednictvím naučných dramatických scén školního divadla), **Svět v obrazech** (*Orbis pictus*; ilustrovaná multijazyková učebnice), Stal se zakladatelem moderní jazykové výuky. Podle Komenského vzoru vytvářené tematické a obrázkové učebnice (bez gramatické teorie), projektové vyučování a rolové hry – to je i dnes hlavní trend ve výuce jazyků. Navíc Komenského **Informatorium školy mateřské** se stalo první učebnicí předškolní výchovy na světě. Své pedagogické zásady Komenský vtělil do rozsáhlého spisu **Didactica magna (Velká didaktika)**. Didaktika = součást pedagogiky, zabývá se smyslem, obsahem, cílem, metodami a formami konkrétního vyučování jednotlivých předmětů; je nekonečně nadřazena dnešním triviálním a nesystematickým jednotným maturitním testům, jimž je adjektivum *didaktické* přiřazováno jen z reputačních důvodů.

Res coquinaria.	Cookery.	Das Kochwerk.	L'Art de cuisine.	Kuchařství.	A főzés.
Coqus ¹⁾ e cella penaria ²⁾ promit obsonia ³⁾ et coquit cum puero culinario ⁴⁾ varios cibos.	The cook ¹⁾ brings forth provisions ²⁾ out of the larder ³⁾ and with the chef ⁴⁾ makes various meats.	Der Koch ¹⁾ nimmt aus der Speise- kammer ²⁾ Esswaaren ³⁾ und kocht mit dem Kü- chenjungen ⁴⁾ verschiedene Speisen.	Le cuisinier ¹⁾ tire du garde- manger ²⁾ les aliments comestibles ³⁾ et prépare avec le garçon de cuisine ⁴⁾ différents plats.	Kuchař ¹⁾ ze spi- žirny ²⁾ vybírá vařivo ³⁾ a vaří s kuchti- kem ⁴⁾ rozlíčná jídla.	A szakács ¹⁾ az étés- kamrából ²⁾ kiválasztja a főzivalót ³⁾ és megfőzi a kuktá- val ⁴⁾ együtt a különböző ételeket.

Komenského pedagogické názory – ve své většině průkopnické ve světovém měřítku a dodnes platné – lze shrnout takto:

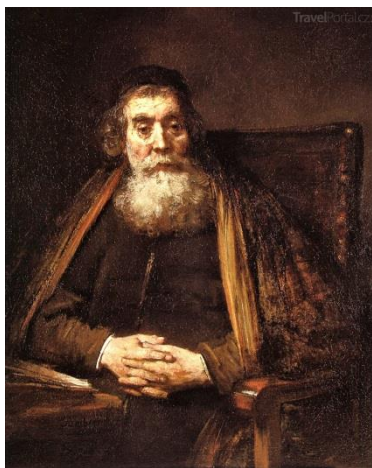
1. **Výchova a vzdělávání** mají být **přirozené a nenásilné**, byť s potřebnou mírou kázně;
2. Výuka musí být **realistická a názorná** (žádné prázdné memorování);
3. Vzdělání jednotlivce má být **univerzální** (všeobecné): v hlavních rysech obrazet celý svět, ve výuce překonávat hranice dané pohlavím, fyziologickým stavem, společenskou pozicí;
4. Respektovat vrozené dispozice žáka a vzdělání jim přizpůsobovat, aniž by se ztrácel jeho celostní charakter;
5. Výchova má rozvíjet a navzájem **harmonizovat schopnosti rozumové, manuální a jazykové** (/triáda **SAL**: sapere, agere, loqui = přemýšlet, jednat, mluvit);

Komenský své pedagogické texty zpravidla psal nejprve **česky** a teprve později je převáděl do **latiny**.

Od 30. let 17. století Komenský pracoval na **projektu Pansofie**: uceleného, všechny vědní obory propojujícího výkladu veškerého světa s cílem dosáhnout harmonizace vztahu mezi lidmi a vztahu člověka i lidstva ke světu. Tento projekt byl pokračováním a vyvrcholením Komenského úsilí o univerzální encyklopedii a nemohl být silami jednotlivce dovršen. Jeho pozůstatkem je Komenského rozsáhlá, byť nedokončená práce *Všeobecná porada o nápravě věcí lidských* (*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*).

Zároveň Komenský rozvíjí své **aktiviny politické**. Píše **dopisy vlivným politikům v Anglii, Švédsku a Nizozemsku**: jedná se o silné státy protestantské a protihabsburské koalice ve Třicetileté válce. Komenský je vyzývá, **aby** ve svých strategických a diplomatických plánech **nezapomínali na kýženou opětovnou svobodu pro České království a český národ**. Podmínky pro pozitivní odezvu si připravuje tím, že pro veřejnost v těchto zemích píše **učebnice či návrhy na reformu vzdělávání** a vydává tam **své pansofické spisy**. V letech 1641 – 1642 podnikl s rodinou **cestu do Anglie, Nizozemska a Švédska**. Nejprestižnějšího přijetí se Komenskému dostalo ve Švédsku: jednali s ním mladá královna Kristýna I. a kancléř Axel Oxenstierna. Komenský se pak dokonce na krátký čas usadil v pobaltském Elblagu (dnes v Polsku, tehdy pod kontrolou Švédů).

Rok **1648** je pro Komenského opět po letech rokem tragickým. V Lešně **umírá jeho druhá manželka Marie Dorota** a Třicetiletá válka končí **Vestfálským mírem**, který sice znamená zřetelný pokles habsburského vlivu v Německu, ale v rámci relativně vyvážených podmínek ponechává **Habsburkům nadvládu nad Českými zeměmi** a nad Uhrami. Zdrčený Komenský napíše v r. 1650 další alegorický text: *Kšaft (Závět') umírající matky Jednoty bratrské*: personifikovaná matka této církve předává svým dětem svůj myšlenkový odkaz a zároveň naději na pozitivní zvrát v budoucnu. Její pasáž „*Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení... Věřím i já Bohu, že po přejití víchřic hněvu (hříchy našimi na hlavy naše uvedeného) vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český!*“ zůstává dodnes patrně nejznámějším citátem z celého Komenského díla a sehrála inspirující roli při vícero přelomových okamžicích českých dějin ještě ve 20. století.

V r. **1649** v polské Toruni Komenský uzavřel své **třetí manželství** – s **Janou Gajusovou**. Brzy poté se Komenský usadil v uherské obci **Sárospatak** (slovansky **Blatný potok**; nedaleko slovenských hranic), kde zřídil a vedl **experimentální školu**, v níž vyučoval podle svých odborných zásad. V r. 1654 se vrátil do **Lešna** a tam zažil (**1656**) **vypálení a poboření města** – a nové zničení své knihovny a archivu – během úspěšného útoku Poláků proti Švédům.

Po překročení šedesátky byl tedy přinucen začít **novou etapu svého života**. Odešel do **Nizozemska** (v Polsku jako známý přítel Švédů nemohl zůstat) a usadil se v metropoli **Amsterdamu**. Tam s velkorysou podporou od amsterodamské radnice pokračoval až do smrti v psaní pansofických děl, přičemž organizoval nová vydání – často upravená – svých starších úspěšných děl. Zemřel v relativně vysokém věku, je pohřben v kostelíku v nedalekém Naardenu.

Zůstává **evropsky i světově významnou osobností**, v jejímž životě se spojovaly **renesanční všestrannost, demokratičnost i osobní aktivita s barokní duchovností**.

Poznámka na závěr: Nedávno mezi odborníky převládá názor, že známý a ceněný obraz *Portrét starého muže* od světově proslulého nizozemského malíře Rembrandta van Rijna je s velkou pravděpodobností portrétem Komenského: oba muži bydleli v Amsterdamu nedaleko sebe.

Potomci Komenského početné rodiny žijí dodnes: v Nizozemsku a díky někdejšími nizozemským koloniálním výbojům patrně i v Jižní Africe.